

Он сматра да је изношење политичких ставова неизбежно и ту се не ограничава на науку као такву, већ мисли и на институције где се стиже знанје. По Н. Зину, ни архивари нису ослобођени те улоге, кроз свој рад на доступности грађе, прикупљању и сређивању оне која нуди и поглед на другу стварност, различиту од оне званично презентоване. Зин такође јасно износи мишљење о потреби, не неутралности науке, већ усмеравања интелектуалне енергије на посматрање и решавање проблема савременог друштва. Противник, како сам истаће, традиционалног виђења историчара, он се залаже за „научника-активисту”.

На крају потребно је истаћи да кроз ове есеје, настале у специфичном времену у историји САД-а, аутор нуди свакако занимљив угао посматрања улоге историје и историчара у савременом свету, који постаје тим занимљивији с обзиром на личну друштвену и политичку ангажованост Н. Зина са позиције историчара и универзитетског професора.

Vesna ĐIKANović

Михаил Андреевич Робинсон,
*Суды академической элиты: отечественное
 славяноведение (1917 – начало 1930-х годов),*
 Индрик, Москва, 2004, 432 стр.

Др Михаил Андреевич Робинсон је познати руски научник који се већ дуги низ година бави историјом славистике. До сада се из пера овог веома преданог научника појавило више десетина радова који су на различите начине обрађивали поједине аспекте историјског развоја славистике, од утицаја идеологије и политике на научно стварање до судбине појединих славистичких школа. У том оквиру нарочиту пажњу посвећивао је животу и раду најпознатијих слависта.

Књига која је пред нама представља плод управо тог дугогодишњег рада. У њој је анализиран положај славистике и њене научне елите у условима успоставања тоталитарног режима у Русији током 20-их и почетком 30-их година 20. века. Реч је о периоду у којем је нови бољшевички режим споводио совјетизацију науке и у том оквиру славистике. Заснована је на обимном истраживању спроведеном на око 40 фондова похрањених у разним архивским установа и рукописним одељењима библиотека Санкт Петербурга и Москве. Поменимо оне најзначајније: санктпетербуршко одељење Архива Руске академије наука, Руски државни архив књижевности и уметности, Институт руске књижевности (Пушкинов дом) Руске академије наука, Руска државна библиотека, Руска национална библиотека, Архив Руске академије наука, Централни државни архив Санкт Петербурга.

Коришћени су бројни и разноврсни извори попут дневничких записа, успомена, документа, материјала који су се односили на рад казних органа и виших партијских истанци.... али и објављени документи. Нарочит значај међу изворима имала је богата кореспонденција готово 60 совјетских научника, првенствено слависта а такође и њихових колега, представника других хуманистичких наука. У случају ових других у поменутом периоду, према наводима аутора, од 37 академика и чланова-дописника 15 је умрло до 1935, док је осталих 20 или већ било или су касније постали професори водећих совјетских и иностраних универзитета; четворица су досегли високе положаје у оквиру Академије наука СССР-а. Међу научницима чија је преписка коришћена налазила су се најзначајнија имена тадашње руске

односно совјетске славистике попут А. А. Шахматова, В. Н. Перетца, Н. Н. Дурнова, П. А. Лаврова, В. М. Истрина... Бројност и богатство ове преписке омогућили су аутору да обради теме приђе на специфичан начин и да сагледа судбину славистике и њене елите погледима научника тог времена.

Наслови осам глава (*Политика, наука и идеологија, Научници у условима преживљавања, „Нова религија” уместо науке: противници и присталице, Научници-емигранти и руска славистичка елита, В. Н. Перец и његова научна школа, К. Ј. Грот и односи нове славистике према претходницима, Реформа „Одељења матерњег језика”, Почетак краја „старе” Академије*) довољно говоре о ширини коју је аутор покушао да обухвати истраживањем. Рад садржи још и увод, закључак и занимљиве прилоге двојице научника К. Ј. Грота и В. Н. Корабева из прве половине тридесетих година. У уводном делу књиге аутор нас упознаје са тешкоћама у истраживању (недостатак архивске грађе везане за репресију над научницима, лоше стање грађе, нарочито писама и сл.), али и са значајем који је имала славистика почетком 20. века у Русији, а нарочито са стањем истраживања славистике у совјетском периоду.

Аутор је књигу започео одговором на питање како је руска научна заједница, и у том оквиру славистика, дочекала фебруарску и октобарску револуцију. Он уочава да су, уопштено гледано, либерално оријентисани научници дочекали фебруарску револуцију са надом. У том слислу он прекорачује хронолошке границе и осврће се на разлоге за такво расположење откривајући однос царистичких власти према академској елити. Међутим, наду је заменио шок који је изазвала октобарска револуција. У основи без обзира на то да ли су припадали конзервативном или либералном крилу руске академске елите, слависти и уопште научници су на власт бољшевика гледали са непријатељством. Између власти и научне елите био је успостављен однос трајног неповерења. Притисак власти исказивао се у најразличитијим репресивним формама од хапшења по класном пинципу до затварања у логоре и стрељања. М. А. Робинсон указује да су хапшења научника имала снажно психолошко дејство, што је утицало на њихово понашање јер се ломила њихова воља и могући отпор а подстицала лојалност. На почетку овог периода, без обзира на то какав став касније заузели, научници су били под снажним утиском уверења о неизбежној пропасти Русије уколико на власти остану бољшевици.

Пратећи промене које је славистика доживела у условима бољшевизације науке, аутор истиче да се славистика већ на почетку нашла у тешкој ситуацији. С једне стране, окренута идеји словенске узајамности и етничком сродству словенских народа, она је услед нове идеолошке оријентације према класном и интернационалном принципу постала потпуно непотребна за власт. Такав став је утицао да власт у славистици и њеним носиоцима види остатке „реакционарног панславизма”. С друге стране, нов проблем за славистику прозилазио је из постојећих спољнополитичких услова совјетске власти: страх од антисовјетске позиције уједињених словенских држава, а којој су својим идејама могли допринети и слависти. У том смислу Робинсон закључује да је славистика, и њена основа – славистичка филологија, остала без било какве подршке у области идеологије и политике а оне су биле необично важне у условима тоталитарног поретка.

Аутор је врло исцрпно анализирао промене које је под притиском власти доживљала Академија наука и њено Друго одељење – Одељење руског језика и славистике. У том низу промена посебна поглавља су посвећена оним променама

које су почетком тридесетих година довеле до потпуног потчињавања Академије и ликвидације самосталности Одељења руског језика и славистике. Преко писама он нам указује на онај мало или нимало видљиви глас совјетских слависта који су се успротивили „новом учењу о језику”, познатом и као маризам, а које је у другој половини двадесетих изнео Мар. Суштина тог учења била је у схватању да је језик настао као последица класне борбе. Међу реакцијама које је аутор изнео истицала се она руског лингвисте Н. С. Трубецког. Према њему Мару не треба рецензија једног лингвисте него психијатар. Пратећи однос научника, Робинсон уочава да се заједница слависта поделила на оне који су одбили сарадњу са властима, на оне који су је прихватили, до оних који су у судару и сукобу изгубили живот у затворима и гулазима. У оквиру групе оних који су одбили сарадњу истицали су се слависти који су емигрирали. Њима је посвећено, као састваном делу руске славистике, посебно поглавље књиге. Праћене су њихове везе са колегама у земљи и значај који су они имали или су стекли у новој средини. Аутор указује да су после 1928. године, када је започео период „великог прелома”, везе између два дела славистичке заједнице постале све ређе и скоро да су престале.

С нарочитом пажњом аутор прати одраз грађанског рата на живот научне елите која је до револуције имала висок друштвени статус. Он нам даје детаљну слику њихових материјалних, економских и здравствених услова. Пред читаоцем промичу потресна сведочанства самих научника о томе како излазе на крај у борби за физички опстанак. Преживљавање се исказивало најмање у двострукој борби: с једне стране, у борби са недостатком хране, огрева, стално хладним становима, што је за неке од њих имало за последицу не само болест већ и смрт, а с друге стране, у борби са ратом који је стално носио претњу хапшења, затварања и стрељања. Крај рата и епоха НЕП-а нису донели суштинска побољшања услова живота, само су се мењале тешкоће. Аутор запажа да је власт била приморана да у борби за преживљавање научника интервенише и помогне. С том сврхом основана је била и посебна комисија за помоћ научницима, која је, према Робинсоновим истраживањима, и поред нередовне, а често и недовољне помоћи у пакетима у појединим тренуцима имала виталан значај. Буквано је спасавала од глади.

Без обзира на тешке услове у којима су се слависти нашли, они су настојали да наставе свој научни рад доживљавајући га, како то закључује Робинсон, као привремени излаз и спас од тешких услова живота. Но, и ту је било пробелема, јер је требало бирати између за њих скоро подједнако важних ствари какве су куповина хране и куповина хартије и мастила.

У сваком случају Робинсон примећује да су руски слависти који су завршили своја дуго година рађена дела успевали да их у току двадесетих година, у земљи или у иностранству, објаве. Тако су В. М. Истрин, М. Н. Сперански успели да публикују неке од својих најважнијих радова. Тридесетих година услови су се знатно погоршали па су ретки публиковани радови у земљи. У исто време повећао се број објављених радова ван земље. Као посебно карактеристичан пример Робинсон наводи Г. А. Иљинског који није могао да штампа, када је коначно завршио, свој капиталан рад под насловом „Прасловенска граматика”. Он је у периоду од 1925. године до 1934. године у земљи објавио 15 радова и то углавном до почетка тридесетих, а у иностранству чак 50.

У књизи се, иако на разним местима, сусрећу бројни портрети водећих слависта тога времена. Свакако међу њима се издваја А. А. Шахматов као један од

најугледнијих представника и дугогодишњи председник посебног одељења славистике Академије наука. Његова улога је сагледана са различитих страна, од оне коју је имао као водећи научник, преко оне коју је имао као заштитник својих колега пред властима, до улоге коју је имао у подршци у развоју младих научника.

Књига М. А. Робинсона је исцрпношћу и свеобухватношћу истраживања, начином обраде и скретањем пажње на кореспонденцију научника прерасла свој ужи сегмент истраживања (положај славистике и њене елите) и претворила се у нешто више од тога – у историју односа власти и науке, утицаја идеологије и политике на науку, историју научних институција (попут Академије наука), историју елите.

Намава МИЛИЋЕВИЋ

Stiven Kinzer,
Svi šahovi ljudi, Američki puč i koreni terora na Bliskom Istoku,
Beograd, 2005, 258 str.

Knjiga *Svi šahovi ljudi* S. Kinzera izašla je 2005. godine u izdanju Samizdata B92. U središtu pažnje autora je puč koji su avgusta 1953. godine u Teheranu izvele SAD kada je sa vlasti svrgnut predsednik Vlade Irana Mohamed Mosadeg, a na vlast vraćen šah Reza Pahlavi. To je omogućilo uspostavljanje režima koji je isprovocirao islamsku revoluciju 1979. godine, a koja je potom inspirisala hiljade savremenih islamskih terorista. Ovom operacijom („Ajaks”) rukovodio je agent CIA-e Kermit Ruzvelt, a po odobrenju Ajzenhauera i Čerčila.

Autor je dao pregled mera koje su Britanci i Amerikanci preduzeli da bi zbacili sa vlasti Mosadega, koji se zamerio Britancima nacionalizacijom Anglo-iranske naftne kompanije. Dolazak Kermita Ruzvelta u Teheran, kampanja u štampi, organizovanje bandi, kupovina poslanika, oslanjanje na lojalne delove vojske i iranske operative na platnom spisku SAD-a, bile su samo neke mere preduzete u pripremi terena za puč. Opisujući pripreme za puč, Kinzer je prikazao i aktivnosti Ruzvelta na ubedivanju šaha da potpiše dekret o smeni Mosadega, kako bi prevrat imao kakvo takvo legalno pokriće. „Naoružan” ovim „argumentom” pukovnik Nasiri, komandant Garde, poveo je trupe u puč 15. avgusta 1953. godine, ali je taj pokušaj zbog izdaje u redovima pučista omeo šef Generalštaba general Rijah koji je bio planiran za jednu od prvih žrtava puča. Saznavši za neuspeh puča, šah je pobegao u Bagdad. Ispostavilo se, međutim, da ovaj neuspeh nije obeshrabrio Ruzvelta. Ubrzo je skovao novi plan. Počeo je sa podmićivanjem oficira u iranskoj vojsci, nastavio sa isceniranim demonstracijama na ulicama praćenim nasiljem, pljačkanjem radnji i uništavanjem šahovih slika i kancelarija rojalističkih grupa, a sve sa ciljem da se gnev naroda okrene ka Mosadegu. Ključnu ulogu opet su igrali američki agenti. Sledila je poseta ambasadora Hendresona Mosadegu u kojoj se žalio da su američki građani žrtve uličnog nasilja, što je predsednika Vlade navelo da naredi policiji na spreči nasilje, a svojim pristalicama da ostanu kod kuće. Ruzveltov plan se sve više ostvarivao. Narednog dana na ulicama se pojavila rulja Mosadegovih protivnika, grupa Iranaca u službi Ruzvelta zauzela je radio i objavila pad Mosadega. U narednim satima vojne jedinice prevedene oficirima protivnicima Mosadega opkolile su njegovu kuću. Borbe sa predsedniku Vlade lojalnim snagama trajale su satima dok kuća nije osvojena i opljačkana. Mosadeg je u poslednjem trenutku uspeo da pobjegne. Šah se vra-